

14-15 ÉVES GIMNAZISTÁK ÉLŐBESZÉDÉNEK NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA

Bicskei Dezsőné

I.1. A korszerű iskolai anyanyelvi nevelés két fő célt tűz ki a szaktanárok elé: a tanulók nyelvi készségeinek-képességeinek fejlesztését, s ennek szolgálatában a nyelvről szóló ismeretek elsajátíttatását.

E két terület közül a nyelvről szóló ismeretek kérdésével a tantervelmélet valamint a tantervi anyag kiválasztása és tananyaggá szervezése terén kiváló szakemberek foglalkoznak. A tanulók nyelvi-kommunikatív készségeinek és képességeinek leírása és jellemzése (leginkább a helyesírás és az írásbeli szövegalkotás terén) szintén több szakmunka témája. Úgy tűnik, az anyanyelvi készségek és képességek vizsgálata terén a tanulók élőbeszédének jellemzése a legkevésbé kidolgozott. Az élőszóbeli közlés jellemzését Szende Tamás több munkájában végezte el, főleg a fonémák és a morfémák nyelvi szintjére vonatkozóan, az élőbeszéd szövegszerkesztési sajátosságainak vizsgálata is napirenden van - de ezek a vizsgálatok többnyire a felnőttek beszédével foglalkoznak. Ha viszont elfogadjuk azt a követelményt, hogy az érettségizett fiataloknak magas színvonalú anyanyelvi képességekkel kell rendelkezniük majdani társadalmi szerepeik betöltéséhez, s magas színvonalon kellene tudniuk beszélni is - ehhez ismernünk kellene az okokat is, *miért nem beszél így a fiatalok egy jelentős része.*

E kérdés igen összetett. Hogy milyen színvonalon beszél valaki, az nagytan függ családi neveltetésének körülményeitől és egyéni adottságaitól, olvasmányaitól, sőt a közlés pillanatnyi körülményeitől és a megnyilatkozás témájától is, de ma az iskola az egyetlen lehetőség az anyanyelvi készségek intézményes fejlesztésére. S a fejlesztő munka csak akkor lehet eredményes, ha pontosan tudjuk, milyen a kiindulás szintje.

Egyik ilyen kiinduló szintnek tekinthető a középiskola első évfolyama. Ekkorra a tanuló ösztönös nyelvhasználatára

nyolc évnyi készségfejlesztés és nyelvi ismeret épül, de ekkor még távolról sincs birtokában a tudatosan megformált, minden körülmények között adekvát és stílusos kommunikálás képességének. E szint eléréséhez, a tanulók élőbeszéde fejlesztéséhez kívántam némi segítséget nyújtani azzal, hogy megvizsgáltam két első gimnazista tanulócsoport élőbeszédének sajátosságait: a szövegszerkesztés, a mondat szerkezet, a morfémák szintjén, valamint stilisztikai és nyelvhelyességi területen. Jelen írásom csupán egyetlen részterülettel foglalkozik: azt vizsgálja, hogyan befolyásolja a gondolat megszületésének folyamata a mondat szerkezetét: tehát milyen grammatikai hibák és értelemzavaró hiányosságok jelentkeznek a megfogalmazásban, illetve milyen töltelékszavak és szóismétlések kísérik a mondatdátá/szöveggé szerveződést.

A rendelkezésemre álló anyagot úgy dolgoztam fel, hogy esetleg szociolingvisztikai következtetés is levonható legyen belőle. Ezért az adatok értékelésénél külön vizsgáltam az értelmiségi (É), a fizikai vagy mezőgazdasági fizikai dolgozó (F) és az egyéb, főleg alkalmazott (A) családból jött tanulók adatait. Emellett külön kezeltem a fiúk (f) és a lányok (l) adatait is.

I.2. A vizsgálat céljának megfelelően két gimnázium egy-egy első osztályát választottam ki a következő szempontok szerint:

- egyik osztály nagyvárosi (N), a másik községi (K) gimnáziumi tanulócsoport legyen;
- az osztálylétszám közel azonos legyen;
- a tanulók szüleinek foglalkozása szerint adva volt a nagyvárosi osztályban a magas értelmiségi és alacsony fizikai dolgozó létszám. A községi osztály kiválasztásában tehát arra törekedtem, hogy a fent jelzett arányok közelítőleg fordítottak legyenek;
- a fiúk és a lányok aránya közelítőleg azonos legyen. Így a szülők foglalkozása és a nemek megoszlása szerint a következő összetételű osztályokkal foglalkoztam:

szülők fogl.	iskola	nagyvárosi		községi	
		fő	%	fő	%
F	fiú	4 0	17,39	17 5	70,83
	lány	4		12	
É	fiú	16 5	69,57	5 0	20,83
	lány	11		5	
A	fiú	3 0	13,04	2 1	8,33
	lány	3		1	
Össz.	fiú	23 5		24 6	
	lány	18		18	

Az így kiválasztott osztályokban a tanév első felében (okt.-nov. folyamán) többször beszélgettem kötetlenül a gyerekekkel, majd magnós interjúkat készítettem. E beszélgetésekhez előre megtervezett kérdéseimet a tanulók nem ismerték. Így kívántam elkerülni, hogy a később sorra kerülők előre átgondolt szöveget mondjanak magnóra.

A kérdések közül az első kettő a gátlások feloldását kívánta elérni. Ezek a kérdések a tanulók napirendjéről és kulturális szokásairól érdeklődtek. A harmadik kérdéscsoport igényelte a legtöbb gondolkodást (*Milyen embernek érzed magad, és milyenné szeretnél válni? Mik az élelcéljaid?*), hiszen az interjúk alanyai 14-15 évesek, akiket az ilyen kérdések még alig foglalkoztatnak. Így valószínű volt, hogy erre a kérdésre válaszolván érhető tetten leginkább a gondolat nyelvi kifejeződésének folyamata, s itt jelentkeznek legszembetűnőbben az előbeszéd laza szerkesztésmódjának különféle jellegzetességei. Éppen ezért a teljes felvett anyagnak ezt a részét használtam fel a nyelvi vizsgálatához. A negyedik kérdés (*Mi a véleményed bajdt korosatlányodról, a tízenévesekről?*) a tanulók többségéből jól pergő megnyilatkozásokat váltott ki, kevesebbet gondolkodtak véleményük elmondása közben. Így ezek a szövegek talán alkalmasak lesznek arra, hogy a már feldolgozott anyag egyik kontrolljául szolgáljanak.

I.3. A korpusznagyságot az interjúkban a harmadik kérdésre adott válaszok teljes terjedelme adja meg. A feldolgozott anyag: K = 3522, N = 2754, összesen 6276 szövegszó; kb. 36 000 "n".

A szövegek terjedelme egyénenként igen változó, a két szélső érték: 210, illetve 3360 "n". Valószínű, hogy a nyelvi jelenségek vizsgálatában megbízhatóbb eredményekhez jutottam volna, ha minden adatközlőtől azonos terjedelmű szöveget elemzek; arra is kíváncsi voltam azonban, milyen származású és milyen környezetben tanuló diák milyen terjedelmű szöveggel válaszol a feltett kérdésre. Ezért döntöttem az egyénenként változó hosszúságú szövegek vizsgálata mellett.

A következő táblázat mutatja a nagyvárosi és a községi iskolában gyűjtött (és feldolgozott) anyag tényleges nagyságát és egy főre eső átlagát nemenkénti bontásban, megjelölve a szélső értékeket is.

"n" nemek	nagyváros		község	
	nagyság	átlag	nagyság	átlag
fiú szélső érté- kek	3270 480-810	654	2640 270-900	438
lány szélső érté- kek	13380 210-1620	744	17310 360-3360	960
összesen	16650	726	19950	834

I.4. Az anyag feldolgozásában a közlemény összes szavához viszonyítottam a töltelékszavak és az ismétlések számát /%-ban/; a grammatikai hibák és értelemzavaró hiányosságok számát pedig a szöveg összes mondatrészének %-os arányában vizsgáltam. Az összes szó megállapításakor figyelembe vettem minden "tartalmas" szót (v.ö. Deme László: Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata, Akadémiai, Bp. 1971. 244. old.), minden kötőszót és névelőt, valamint — bár aligha

vehető morfémának — a hezitációt jelző, jelentés nélküli hangkapcsolatokat is. Minden megkezdett szót egészként számoltam.

II.1. A töltelékszavak és a hezitációban alkalmazott ismétlések vizsgálata a következő eredménnyel járt.

II.1.1. A töltelékszavak a mondat szerkezetébe nem ille-
lenek bele, stilisztikai szerepük nincs.

Legnyilvánvalóbb a hezitáció azoknál a töltelékelemek-
nél, amelyek nem önálló morfémák, csupán **j e l e n t é s**
n é l k ü l i h a n g c s o p o r t o k : *öő, hm, aa* stb.
Szerepük a gondolkodás, illetve a megfogalmazás pillanatnyi
szünetének kitöltése, mégis többnyire hezitációs szünet elő-
zi meg és követi őket. A vizsgált anyag azt mutatja, hogy a
14-15 éves gyerekek ritkán alkalmazzák. Érdekes viszont, hogy
a nagyvárosi anyagban lényegesen több, a községi anyagban
találtnak mintegy kétszerese fordul elő, főleg értelmiségi csa-
ládok gyerekeinél.

Sok adat mutatja, hogy már ebben a korban érezhető az
egyénre jellemző beszédbeli modorosság: a gyerekek szívesen
alkalmazzák ezeket a fordulatokat. Feltűnő, hogy a töltelék-
szavak szinte kivétel nélkül régi, de főleg **ú j a b b**
k e l e t ű h a t á r o z ó s z ó k . Ezeknek néha még le-
het mondatrészi funkciója is, pl. "olyan osztálytársam jellem-
zett, amelyik nem nagyon ismerhet *szerintem* engem" KÉl*;
"az nagy szégyen *szerintem*" KÉl; "*szerintem* ez | kimerítette a
témát" NÉl stb. Ezekben a mondatokban a beszélő a saját vé-
leményét kívánja ezzel a szóval nyomatékosítani. Gyakran
modorosságként ismétlődik, szerénykedést, álszerénységet fe-

* Az adatközlőket nem azonosítom, csupán illetőségüket, szármá-
zásukat és nemüket jelölöm, pl. KÉl = községi értelmiségi
származású lány.

jezve ki. Töltelékszavá akkor válik, ha ez a jelentése is meggyengül vagy elvész, s így tartalmatlanul ismétlődik: pl. "a tanulásban | *szerintem* || túlzásba viszem" NAl; "*szerintem* | becsületes vagyok" KFl; "hát *szerintem* még keveset tudok" KFl. A szó töltelékké válása az utóbbi példákban a szövegösszefüggésből nyilvánvaló, mert egyik esetben sincs szó másfajta véleményről. Átmeneti kategóriaként viselkedik még a *most* (pl. "a pályaválasztás *most* attól függ" KFl - de itt szó sincs *mostani* pályaválasztásról!; "hogya || *most* nem ilyen || speciális orvos akarok lenni" NÉl), az *általában* (pl. "ki szoktam kapni otthon *általába*" - ez még lehetne mondatrész, de ugyanő: "*általába* egy kicsit olyan tudományosabb dolgokat" NÉl; "*általába* vasárnap szoktunk összejönni || *általába* magnót szoktunk hallgatni" Kff - ha a mondatok külön-külön lennének, mondatrészként is elfogadható lenne, így egymás mellett azonban már inkább töltelékként hat); a *mindenesetre* (pl. "ezeket szeretném *mindenesetre* kijavítani" NÉl); a *különösebben* (pl. "nem szeretek egymagam lenni *különösebben*", majd később: "életcélom *különösebben* | még nincs" KFl). Hogy az ilyen és hasonló szavak mondatrészként vagy töltelékként szerepelnek-e, az jól eldönthető az élőszó hangsúlyviszonyainak megfigyelésével: ha egy szó töltelékké vált, általában hangsúlytalan.

Néhány v a l ó s á g o s h a t á r o z ó s z ó (*így, úgy, valahogy*) és m u t a t ó v a g y v o n a t - k o z ó n é v m á s (*ilyen, olyan, ami*) bizonyos mondatokban töltelékként szerepel: pl. "nem vagyok a közösségnek *olyan* aktív tagja, nem tudok szervezni" Kff - bár itt még érezhető a nyomatékosítás szándéka; "hogya *ilyen* állattal || foglalkozó egyetem-e" Kff; "érdekelnek *úgy* az emberek" NFl - itt nem következik hogy-os mellékmondat; "nem vagyok | valami egyéniség || *úgy* hasonlítok a többiekhez talán || és" NÉf; vannak még javítanivalók, de *amúgy* | hát a tanulásba szorgalomnak többnek kéne lenni" KÉl. Az ilyen módon használt határozószó vagy mutató névmás mindig hangsúlytalan, a szakaszelőzőhöz tartozik.

Hasonlóan többnyire a szakaszelőző szerepét játssza az igen gyakran előforduló *hát* töltelékszó: pl. "*hát* szeretnék most elsősorban Vernéket [olvasni]" NÉl; "*hát* most pont olyan korszakban vagyok" NFl; "*hát* a példaképeimre | tudnék | most | célozni" KÉl. Ezekben a mondatokban a "*hát*" és a következő szó között nincs szünet, sőt szorosan összekapcsolva ejtik őket.

Két hezitációs szünet fogja viszont közre a *hát* másik megjelenési formáját. Ilyenkor gyakori az *é* megnyúlása is, pl. "Aztán || *háát* || mik az életcéljaim?" NÉl; "először is || *háát* || ha tanulmányi eredményeim megengedik" NÉf; "és || *háát* || a sportban szeretnék | elérni jobb eredményeket" KAf; "mert || *háát* || olyan is volt" KFl.

Többször előfordul az is, hogy a *hát* egy másik töltelékszóval együtt áll a hezitációs szünettel összekapcsolva: pl. "és *hát* szerintem | *hát* szerintem még keveset tudok" KFl; "*hát* szóval | elég komolynak látom" KAl; "és *hát* || *öö* || majd meglátjuk" NÉf; "*hát* szóval | nem tartom magam valami || *hát* || olyan kirívó esetnek" NÉf.

Általában úgy tűnik, hogy a gyerekek a *hát*-ot igen szívesen alkalmazzák, s ez az alkalmazás szinte teljesen ösztönös.

A *hát* gyakoriságával vetekszik a *szóval* előfordulásának száma, s ez elsősorban a községi anyagban szembetűnő. Leggyakrabban mellérendelő mondatpárt fűz össze kötőszóként: "becsületés ember szeretnék lenni, *szóval* | megérteni az embereket és segíteni rajtuk" KFl; "meg szoktam fegyelmezni || *szóval* ez nem túlságosan nagy erény" KFl; "nem tudom még, hogy mi akarok lenni, || *szóval* || nagyon || vegyes elképzeléseim vannak" NFl; "eléggé morgolódos vagyok otthon a testvéremmel, de | *szóval* ezt én így be is ismerem" NAl. Ezekben a mondatokban azonban a *szóval* nem tükrözi a mondategységek közötti valódi logikai viszonyt, így szürkíti a nyelvet, igénytelenséget tükröz. Más esetekben használata mögött magyarázó szándék áll, de a mondatból kimarad a tényleges következtető vagy magyarázó mellérendelés, így a *szóval* funkciója kérdésessé válik, pl. "már egész kis koromtól kezdve || *szóval* gyerekekkel akartam

foglalkozni" NÉl. Néha összegezõ szándék fejezõdik ki vele: "ha nem lehetek || a szülõje, de taníthatom, de || *szóval* || öröm az, ha átadhatom másnak azt, amit én tudok" KFl; "a szüleim is orvosok, és | *szóval* az áll hozzám legközelebb" NÉl. S ha egy szövegben többször is elfordul - mint a fent idézett adatközlõknél -, akkor már töltelékszavá válik. Legtöbbször hezitációs szünet elõzi meg, s gyakran követi is.

Erdekes még a *mondjuk* töltelékként való megjelenése. Egyes esetekben több lehetőség közötti választást fejez ki: "hogyan kiemelkednek | valamiben, például | *mondjuk* | leleményesek" KAf; "hát *mondjuk* eleven | [...] | vidám embernek" NFl. Máskor - többször - módosító elemként viselkedik, amely bizonytalanságot, határozatlanságot fejez ki: "ezen kívül *mondjuk* két gyerek" KFl; "és azt még *mondjuk* közbe elvégzem" NÉl; "és *mondjuk* egy olyan témáról van szó" KFl. Ritka kivételtõl eltekintve a *mondjuk* szünet nélküli illeszkedik a mondatba. Hangsúlytalan.

T ö b b s z ó b ó l á l l ó k i f e j e z é s e k is elfordulnak töltelékként. Ezek közül a megfogalmazás nehézségének érzését fogalmazza meg a (*vagy*) *nem (is) tudom* és a *hogyan mondjam*, pl. "hogyan örök életembe || *nem is tudom* || nyomogatok valami gombokat" NAl; "hogyan nagyon | fölidegesítetek, akkor | akkor tényleg || *nem | nem is tudom* || akkor elég csúnyán is szoktam beszélni" NAl; "eleven | *hogyan mondjam* | vidám embernek" NFl.

Más töltelék-kifejezések a felsorolás többi tagja helyett állnak: *vagy ilyesmi, vagy valami hasonló, meg az ilyenek, meg minden*. Jellegzetesen semmitmondóak, üresjáratot eredményeznek: pl. "beúgtam *vagy ilyesmi*" NFl; "sok megfogalmaz van, tartalom *meg minden* [oroszról]" KFl. Néha olyankor is ezek a kifejezések hangzanak el, amikor a beszélõ túlságosan pontosnak, körülhatároltnak érzi egy-egy szavát, s ezekkel tárgítja ki érvényességének körét: "kertészmérnök szeretnék lenni *vagy valami olyan*" NAl; "esetleg elmegy a boltba *vagy ilyesmi*" NÉl; "van egy személy, akit tisztellek *vagy valami, és elhatározom*" KFl. Mindkét jelentésbeli elfordulás közös

jellemzője, hogy hezitációs szünet nem kapcsolódik hozzá, viszont többnyire hangsúlyos vagy mellékhangsúlyos.

A teljes anyagban a következő tölteléknek minősíthető elemeket találtam:

TÖLTTELÉKSZAVAK	N	K
<i>hát</i>	110	121
jelentés nélküli hang(kapcsolat)ok	25	11
határozószók: <i>dltaládba(n), elsősorba(n), tényleg, azért, szerintem, mindenesetre, különösebben (?), így, úgy, amúgy, valahogy, például, most, aztán, még</i>	25	40
mutató névmások: <i>ilyen, olyan</i>	14	11
<i>szóval</i>	17	55
<i>mondjuk</i>	7	8
<i>ugye, na</i>	1-1	-
TÖLTTELÉK-KIFEJEZÉSEK: <i>mit tudom én</i>	4	-
<i>(vagy) nem (is) tudom én</i>	4	3
<i>vagy/és/meg+ilyesmi/olyan valami/hasonló</i>	5	3
<i>hogyan mondjam</i>	2	1
<i>meg az ilyenek</i>	1	-
<i>meg minden</i>	-	1
<i>aztán utána</i>	1	-

II.1.2. A hezitációban alkalmazott ismétlések világosan megkülönböztethetők a stilisztikai jellegű ismétlésektől, hiszen ez utóbbiak, főleg retorikai jellegűknél fogva, a nyomatékosítás eszközeül szolgálnak. A hezitációs ismétlések különböző okokból jönnek létre: ezek közül közel azonos nagyságrendű a korrekció szándéka és az időhúzás, amely az odaillő kifejezés keresésében segíti a beszélőt.

A beszélő igen gyakran, keresvén az alkalmas kifejezést a következők számára, a már megfogalmazottnak egy-egy elemét

mechanikusan ismétli, és így teljes szóismétlés jön létre, pl. "konkrét | konkrét célo-m nincs" NÉf; "valami ehhez | ehhez a foglalkozáshoz hasonló" NAl; "tanulás nélkül nem lehet || nem lehet semmi jót csinálni" KFl; "hát ezen | ezen szeretnék változtatni." KÉl. Ide tartozik a módosítószók, határozott és határozatlan névelők és a kötőszók gyakori ismétlése is.

Mindig a korrigálás szándékával jön létre a szóismétlés grammatikai eltéréssel. Ilyenkor a beszélő gondolatának megformálása közben a pontosítás szándékával javítja ki saját hibáit: pl. "több önfegyelmem lehetne valahogy || a tanulás téren | terén is" NÉf; "társaimnak is segítem | segítetek" KAf. Ugyanígy jelenség keletkezik akkor is, ha a beszélő beszéd közben a tudatában módosított grammatikai szerkezethez korrigálja az elhangzottat, pl. "és szeretnék || szeretném, hogyha" NFl; "hogymindenben | mindenről tudjak valamit" Kff; "Így öreg kortól || öreg koromban is" Kff.

A beszélő néha egy-egy szót szinonim formájában ismételi, pl. "egyik idő... percbe jókedvű vagyok" KAf. Ennek igen ritkán előforduló változata az az ismétlésfajta, amely a helyes mondatrészt helytelenre cseréli: "most megint róla arról beszélek" KÉl (az adatközlő Pista bácsiról beszélt!).

A beszélő belső bizonytalansága mutatkozik meg a félbehagyott, majd befejezett szóhasználatában. Ilyenkor a beszélő vagy nem biztos a kifejezés helyességében, vagy korrigálni illetve pontosítani igyekszik. Így néha félbehagyott, majd változás nélkül befejezett szavak kerülnek a szövegbe: "milyen em... embernek érzem magam" NÉl; "az az érdek... érdeklődési területük" Kff. Máskor a beszélő közbeszúr egy kimaradt, de lényeges szót: "olyanná, mint az o... a volt osztályfőnököm" KFl. A közbeszúrást néha magyarázó jellegű: "szoktam neve... hát úgy mondom, nevelni" NAl. Akad példa arra is, hogy hibásan kezdett szó után következik

a teljes, hibátlan alak: "ha nem lehetek || *a szüle...* szóval || *szüle... szülője*" KFl. Ez utóbbi idézet arra is példa, milyen nehéz egy zavaros gondolatot helyes nyelvi formába önteni!

Előfordul, hogy a *f é l b e h a g y o t t s z ó* *m e g i s m é t l é s n é l k ü l* marad. Ilyenkor a szövegből sokszor ki sem következethető, mit akart a beszélő mondani, hiszen félbehagyta és mást kezdett helyette, pl.: "*sze... az... azt* || valahogy úgy érzem" NÉl; "*föl-sza... föl-rakok egy lemezt*" NFl; "ha *otth...* ha például családot alapítunk, családot alapítok" KFl. Ez a jelenség lényegében nem ismétlés, csupán azért került ebbe az adatsorba, mert eredménye, a töredezett mondat, hasonlít az ismétlésekéhez.

Ritka eset, hogy a szövegben a megismételt vagy korrigált *s z ó p á r n e m e g y m á s m e l l e t t á l l*. Ez a jelenség nem a belső bizonytalanság jele, hanem a gondolkodás és így a mondat szerkezet hibája: pl. "dehát *ezt* első osztálytól általános iskolába egészen eddig mindig *ezt* mondták" KFl; "*az*, hogy még milyen egyetemre, *azt* nem tudom" NÉf. Előfordul az anyagban egy olyan ismétléspár is, amely a retorikai ismétlés határán áll, nyomatékosító, részletező szándékú: "most már *nyomozó*, vagyis olyan klassz *nyomozó* szeretnék lenni" Kff.

A fenti ismétléstípusok fő jellemzője, hogy a szöveget töredezetté teszik, különösen akkor, ha - mint leggyakrabban - hezitációs szünettel kapcsolódnak össze.

A teljes anyagban a következő ismétlés-típusokat találtam:

	N	K
teljes szóismétlés:		
mondatrész	27	20
módosítószó	5	10
alárend. kötőszó	7	9
mellérend. kötőszó	11	12
igekötő	2	-
névelő	5	6
szóism. grammatikai eltéréssel	14	10

	N	K
szinonim formában ismétlés:		
hibátlan hibással ism.	4	2
azonos értékű szó ism.	1	4
félbehagyott, majd befejezett szó	5	6
félbehagyott szó ismétlés nélkül	7	4
a szópár nem egymás mellett áll	8	8
töltelékszó ism.	5	8

II.1.3. A töltelék + ismétlés és a tartalmas szavak aránya a teljes anyagban:

töltelék: K anyagban:

tartalmas szó : töltelék = 2384 + 265

vagyis 8,99 tartalmas szóra jut egy töltelék

N anyagban:

tartalmas szó : töltelék = 1855 : 246

vagyis 7,54 tartalmas szóra jut egy töltelék

ismétlés: K anyagban:

tartalmas szó : ismétlés = 2384 : 99

vagyis 24,08 tartalmas szóra jut egy ismétlés

N anyagban:

tartalmas szó : ismétlés = 1855 : 101

vagyis 18,36 tartalmas szóra jut egy ismétlés.

A fenti arányokból az látszik, hogy mind a töltelék, mind az ismétlés tekintetében a községi anyag mutatja a kedvezőbb képet: a töltelék esetében a különbség csupán kb. 1,4 szó (tehát a városi gyerekek kb. 19 %-kal több tölteléket használnak); feltűnőbb a különbség az ismétlések esetében: itt a különbség kb. 5,7 szó (tehát a városi gyerekek kb. 31 %-kal több ismétlést használnak).

Ha a fenti összefüggést mutat az összes szövegszónak a töltelék és ismétlés összegével való aránya állítása is:

K anyagban:

összes szó : (tölt. + ism.) = 3522 : 364

vagyis 9,68 szövegszóra jut egy töltelék vagy ismétlés

N anyagban:

Összes szó : (tölt. + ism.) = 2754 : 347

vagyis 7,94 szövegszóra jut egy töltelék vagy ismétlés

A fenti arányok azt jelentik, hogy a városi gyerekek mondatszerkezetei kb. 22 %-kal töredezetebbek, mint amit a községi gyerekeknél tapasztaltunk. S hogy ezek a különbségek nagyonis számottevőek, kitűnik abból, amit már az interjúk lejegyzett szövegének első olvastán is meg lehet állapítani: hogy a falusi gyerekek nyelvhasználata épebb, mint a városiaké.

A következő táblázat a töltelék + ismétlés és az összes szó százalékos arányát mutatja nemenkénti és a szülők foglalkozása szerinti bontásban:

iskola nemek szülők fogl.	nagyváros		község	
	fiú	lány	fiú	lány
F szélső értékek	-	14,63 14,63	12,55 12,20	12,02
	7,29-24,63		2,56-23,44	
E szélső értékek	14,76 12,07	10,39	-	9,26 9,26
	4,21-18,62		4,81-12,5	
A szélső értékek	-	11,16 11,16	7,89 9,5	11,11
	8,33-14,81		7,89-11,11	
nemenként össz. helységenként összes	15,76	11,46	11,77	11,23
	12,4		11,58	

A szülők foglalkozását tekintve a községi anyagban az értelmiségi csoport mutatói a legkedvezőbbek, a nagyvárosi anyagban a többenél valamivel jobbák az alkalmazott csoport mutatói. Mindkét csoportban a fizikai dolgozó csoport gyerekeinek szövegei a legtöredezetebbek. Megfigyelhető ezen belül az is, hogy - bár a K és N anyagban egyaránt kb. 2,5-3 %-

kal magasabbak a fizikai dolgozó csoport mutatói a többinél - a teljes anyagból a legkedvezőtlenebb mutatók a nagyvárosi anyag fizikai dolgozói csoportjában szerepelnek, a legkedvezőbb mutatók pedig a községi értelmiségi csoportot jellemzik.

A nemek szerinti bontást vizsgálva megállapítható, hogy általában a lányok mutatói kedvezőbbek, ezen belül legjobb a községi lányoké; a fiúk közül pedig lényegesen töredezettebbnek mutatkozik a nagyvárosiak beszéde: kb. 3 %-kal rosszabb az összes többi mutatónál.

II.2. A mondat szerkezetek vizsgálatában különválasztottam a grammatikai hibákat és az értelemszavaráó hiányosságokat.

II.2.1. Az élőbeszéd egyik jellemzője, hogy a beszélő egyidőben kódolja gondolatait és dekódolja a már elhangzottakat, tehát azonnal észreveszi az esetleges meg nem felelést a gondolat és a már kimondott szó között, ezért igyekszik azt folyamatosan pontosítani. Így időnként igen lazán szerkesztett mondatok jönnek létre: egy-egy konstrukcióban a később kimondott modatrész nem illik a vele grammatikai viszonyt alkotó, már elhangzott szóhoz, tehát lényegében *nyelvtani hiba* keletkezik. Ez a nyelvtani hiba azonban nem állandó jelenség a beszélő szövegében (mint pl. a nyelvhelyességi hiba, ami különféle szövegekben egyaránt jelentkezik), hanem alkalmi; tehát nem a nyelvi kompetencia hiányossága, csupán azt tükrözi, hogy a beszélő egy bizonyos helyzetben, egy bizonyos gondolatot nem képes azonnal pontosan megfogalmazni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy más beszédhelyzetben ugyanazt a grammatikai törvényszerűséget ne tudná hibátlanul alkalmazni, s írásban bizonyára el se követte volna a hibát. Ezeknek az alkalmi hibáknak az élő beszédben való megjelenési formái igen változatosak: minél tudatosabban beszél valaki, annál biztosabb, hogy maga is észreveszi a hibát; ilyenkor jelenik meg a korrekciós ismétlés és/vagy a hezitációs szünet (a korrekciós ismétlés leggyakrabban hibás vonzatok és jelentéstani tévedések esetén fordul elő, néha egy-egy hibás igealaknál, illetve időnként hibás

kötőszóhasználatnál). Nem kevés azonban azoknak az adatoknak a száma sem, amikor a beszélő vagy nem veszi észre a hibát, vagy a mondanivalója folyamatosságának igénye miatt nem akar visszakanyarodni javítani. Ilyen esetekben szünetet sem tart a hibás alak után. Ez az eset főleg olyankor áll elő, amikor egyeztetési, szörendi hibák keletkeznek a folyamatos szövegben, s ritkán kerül sor a kötőszó-, névmás- és határozószóhasználat korrigálására is.

Azok a grammatikai hibák, amelyeket a teljes anyagban vizsgáltam, főleg a mondat szerkezet szintjén jelentkeznek, bár elvétve akad néhány szóalaktani és jelentéstani hiba is.

Leggyakrabban a *v o n z a t o k* h i b á i szerepelnek az anyagban: ezek főleg az állítmány kötelező bővítményeinek (alanynak, tárgynak és határozónak) az eltévesztését jelentik úgy, hogy az egyik póluson többnyire a tárgy vagy a határozó, a másikon az alany áll, pl. "tehát én olyan munkahelyre szeretnék kerülni, ahol mindig valami újat jelent számomra" NAL; "mint ember szeretnék elég || nyílt embernek lenni" KÉL (e két szerkezet külön-külön helyes, csak együtt használva nem jó); "az, aki ápolónő, annak általában sok mindent el kell bírni" KFL (itt a vonzathiba témaismétlő szerkezettel javítva); "arra törekszek, hogy azok a tudásaim meglegyenek, amik majd || később hasznát lehet venni" KFL (nyelvhelyességi hibákkal); "mivel nincs jó hangom, így hát erről le kellett mondani, és így a tanítónő, ami mégis olyan kisgyerekekkel foglalkozom" NÉL (a vonzathiba mellett értelemzavaró hiányosság a mondatban, és töltelékszó is). Néha előfordul, hogy a határozó különféle fajai cserélődnek fel, pl. "olyan hamar lobbanékony vagyok" KFL (bár az is lehet, hogy a névszói állítmány helyett kellene inkább ragozott igealak); "nagyon szeretnék olyan lenni a sportban is meg úgy az *élettel is kapcsolatban*" KFL (+ töltelékszó). Néhány adatban a tárgy és a határozó cserélődik meg: "hát szeretnék || *édesanyámnak* is tehermentesíteni" NÉL (a tárgyas igealak is hibás, + töltelékszó).

A másik leggyakrabban ismétlődő hibatípus a *k ö t ő s z ó h a s z n á l a t* ban jelentkezik. Sok a feleslegesen

kitett kötőszó: pl. "hát || nem vagyok én se hibátlan, azt tudom, és *hogy* olyan szeretnék lenni, hogy" NFl; "utána egyetemre szeretnék menni, *és* hát orvosi egyetemre" NÉf; "én *is* kertészmérnök szeretnék lenni vagy valami olyan | tehát ehhez a témakörhöz kapcsolódóan valami én *is* | szeretnék lenni, *de* én kertészmérnök" NAl (itt a mondat elején és közepén az "is" is felesleges, hiszen más kertészmérnökről nem esett szó); "*de* ellenben nem szeretnék csak a családomnak élni" Kfl (a kettő együtt felesleges). Többször össze nem illő mellérendelő kötőszók kerülnek egymás mellé, pl.: "*és* azonban szeretem azt" NFl; "*és* a tanárnő *pedig* egy kiegyensúlyozott egyéniség" NAl (nyelvhelyességi hibával). Előfordul, hogy alárendelő kötőszó helyett mellérendelő - vagy fordítva - kerül a szövegbe, pl. "ez befolyásolja a tanulmányi eredményemet is, mert sportot kevésbé, mert | abban egy olyan | rend van" NÉf (itt az első két mondat egység között a beszélő ellentétet akart kifejezni); "legjobban a Colombo hadnagy tetszik, *és* || nem tudom || egyszerű, én is olyan egyszerűnek érzem magam" Kff; "talán ez azért is van, *hogy* én is olyan korba léptem bele, ami hát úgy szokták mondani, hogy változó kor" Kfl (itt egyik alárendelő kötőszó a másik helyett áll).

A vizsgált anyagban többször előfordul a k ö z n y e l - v i t ő l e l t é r ő - de nem stilisztikai célú - s z ó - r e n d is, pl.: "és *mindenkivel* a *tanárnő* barátságos és kedves" NAl; "ezt *gyakran is* mondják nekem" NÉl.

Néhány *egyeztetési hiba* is található a szövegekben, pl. a főmondat és a mellékmondat között: "és most az én | *tulajdonságaimat*, *hogy milyen*" NAl (egyes-többes); "csak akkor van, mikor | *kint volt* egy évig Vietnamban" NÉl (igeidő). Előfordul az alany és az állítmány egyeztetésének elmaradása is, pl. "*vannak sok* || már sok *barátom*" KAl (itt a jelző hatására alakult ki az egyeztetési hiba); "*a céljaim* attól *függ*, *hogy*" Kff; "nagyon szeretnék *olyanok* lenni, mint ők" Kfl.

A tanulók szívesen élnek a t é m a k i e m e l ő s z e r k e z é t tel, tehát egy-egy mondatrészt mutató névmással nyomatékosítanak, de anélkül, hogy annak valóban meg-

lenne a nyomatékossító stílushatása. A nyomatékossító hatás elmaradásának oka az, hogy ezeket a mutató névmásokat a tanulók gyakran teljesen h a n g s ú l y t a l a n u l ejtik, lényegében tehát a hanglejtés hibája és a szünet elmaradása okozza a hiba látszatát, pl.: "és || a kapcsolatunk az jő"

Kfl (helyesen így lenne: "a kapcsolatunk | az jő").

A teljes anyagban a következő grammatikai hibákat találtam (hozzávéve a nyelvhelyességi hibákat is, hiszen e kettő az élő szövegben nehezen választható el egymástól):

	N	K
vonzat (az A kötelező bővít- ményei)	16	14
a kötőszók hibái	11	10
egyeztetési hibák	5	7
felesleges határozatlan névelő	6	2
szórend	4	7
felesleges határozószók	4	2
határozó helyett mellékmondat	3	-
hibás szójelentés	2	2
névmások eltévesztése	1	3
az igehasználát hibái	2	7
felesleges tagadás	-	1
" középfok	-	1
" birt. sz.jel	-	1
témaismétlő szerkezet hanglejtése	6	6

II.2.2. A kommunikációnak egyik jellemzője, hogy a beszélő - a kontextusra és a hallgatóval közös előismereteire támaszkodva - gyakran hiányos grammatikai szerkesztésű mondatokat alkalmaz, amelyek azonban a szövegösszefüggés vagy a beszédhelyzet alapján pontosan érthetőek. E "szabályos" hiányos mondatok mellett viszonylag gyakran találkoztam olyan mondatokkal is, amelyekben *értelemzavaró hiányosságok* nehezítik a megértést. Ilyenkor az egy vagy több mondat szintű mondatrész hiánya nem - vagy nem kielégítően - magyarázható a

szövegösszefüggésből.

Feltűnően sok azoknak a f é l b e h a g y á s o k n a k a száma, amikor a mondategységből c s u p á n a k ö t ő s z ó h a n g z i k e l - jelezvén ezzel, milyen logikai - grammatikai viszonylat következnek. Pl.: "hogya az órán odafigyelünk, legalább hetven százalékat az anyagnak [t.i. meg lehet jegyezni], már otthon elolvassa vagy ✓" KFl; "a céljaim attól függ, hogy ✓" Kff; "nem tudom, hogy ✓ || pedig tudom, hogy nekem most tanulni kéne" NÉl.

Vannak több szóból álló f é l b e h a g y o t t m o n d a t o k , amelyeknek a folytatása sem az előzményekből, sem a szöveg további részéből nem következethető ki, pl. "Pesten van ilyen iskola || felvétellel be lehet jutni, és fotóriporter, de hát az ✓" KFl; "talán azért, hogy ne legyek kollégista, vagy || meg nem aka... ✓" KFl; "és | hát szeretnék majd később, hogya még tanulmányaimat ✓|| még nem tudom, hogy ✓|| most elég ✓|| ugye rontottam" NÉl; "nem szeretnék operáló orvos lenni, mert az nem nem ✓" NÉl.

Előfordulnak olyan adatok is, ahol a mondategység megfogalmazása teljes, csupán a szövegen belüli grammatikai—logikai kapcsolatukat jelző k ö t ő s z ó h i á n y z i k , pl.: "hát || / apukámék le nem beszélnek róla, akkor én a Rózsába mentem volna | motort szerelni" NÉf; "hát sokszor úgy van, / sok apró dolgot elvégzek" NÉl; "hogya órán odafigyelünk, legalább hetven százalékat az anyagnak, ✓ már otthon elolvassa" KFl.

A következő hiánytípusok magyarázatához a szövegösszefüggés ad ugyan segítséget, de a magyarázat így sem kielégítő. Vannak néha olyan értelemzavaró hiányosságok, amikor a mondatból egy vagy több mondat szintű mondatrész hiányzik, s ez a m o n d a t j e l e n t é s é t i s h i á n y o s s á t e s z i . Ilyenkor a szövegösszefüggésből sejthető ugyan, mit akar a beszélő mondani, de a hiány kiegészítése így is sokféle lehet. Pl.: "a családba is úgy meg kell | osztani, szóval nekem ez ✓| hogy olyan ✓|| tehát a nők, férfiak egyaránt csináljanak ✓" NÉl; "úgy kell beosztani időmet, hogy | tudjam

mellette csinálni a /" NÉl; "szeretnék vagy főiskolára vagy egyetemre kerülni, a | tanári pályát elvégezni || szóval sikeresen véghezvinni /" KÉl; "jó társasági ember vagyok, és tudom a társaságnak a /|| szóval tudom vezetni a társaságot" KFl.

Az értelemzavaró hiányosságok egy - kétségtelenül a legvitathatóbb - része o l y a n m o n d a t r é s z h i á n y a , a m e l y v i l á g o s a n o d a é r t - h e t ő . Az ilyen mondatok hasonlítanak ugyan a "szabályos" hiányos mondatokhoz, de értelmileg mégis hiányzik belőlük valami. Ilyen az a jelenség, ha az előzményekben már szerepelt a kihagyott szó, pl.: "hittem, hogy megy, és | ezek most kevésbé /, mások pedig jobban" NÉf (ez a mondat így hiányosabb, mintha pl. párbeszédben hangzana el ez: Megy? Ez kevésbé, a másik pedig jobban.); "mert apukám is tud főzni, és ő tanított paprikáskrumplit / például" KFl (ez sem azonos értékű a következőkkel: Tudsz főzni? Paprikáskrumplit.). Többször kimarad olyan szókapcsolat is (pl. "szeretnék lenni", "érezem magam"), amely a szövegben már szerepelt, vagy benne volt a kérdésben. Pl.: "ezen kívül | én || tehát | jó háziasszony /" NÉl; "máskülönben vidám | természetűnek /" Kff. Olyan adat is szerepel az anyagban, amelyben a kimaradt mondatrész a köznyelvben állandósult szókapcsolat egyik tagja: "általános iskolában is mindig mondták a tanárok, hogy csak így lehet elérni /|| és ezt én meg fogom tartani" KFl.

A szövegekben többször előfordul olyan á l l í t m á n y n é l k ü l i f ő m o n d a t , amelyben csupán egy főnévi mutató névmás szerepel, de nem témakijelölésként, nem a mellékmondat által félbeszakított főmondat első részeként, hanem folytatás nélkül. Ezeknek a mondatoknak nyilvánvalóan a szituáció, a közös tudati előzmény adja meg a magyarázatát, de olvasva és hallva egyaránt kissé homályos az értelmük. Pl. "hamar beidegesedem, mint például az előbb kint voltunk, és akkor az /, hogy zaj van, és én tudom, hogy most magnófelvétel van" KFl (az idegesítette, hogy zaj van); "szeretném mindig azt csinálni, ami a | amihez éppen kedvem van. Hát talán

arról ✓, hogy milyen emberré szeretnék válni. Ez is nehéz." NÉf (arról *fog még beszélni*, hogy...); "milyen embernek érzem magam? Hát | nem is tudom. | Talán az ✓, hogy || túlságosan hamar haragra lobbanok" NAl (talán az *jellemez*, hogy...).

A névszói állítmány mellől néha indokolatlanul elmarad a kopula, s ez félrevezető, értelemzavaró lehet: pl.: "lehetnék jobb is || hirtelen haragú ✓| és meggondolatlan is" Kff; "kis bohém vagyok, de a barátaim is mondják, hogy elég bohém természet ✓" KÉl; "egy kicsit szétszórt ✓, ez az igazság, szóval hogy milyen embernek érzed magad, itt ez a kérdés" NÉf. Egy olyan adat is előfordul, ahol a létigé állítmányként hiányzik ("de szerintem || milyen tulajdonságaim ✓|| szeretek barátkozni" Kfl); és egy adatban a névszói állítmányból csak a kopula van meg, a névszói rész hiányzik ("talán azért szeretnék értelmiségi lenni, mert | mert valahogy || mert több || én nem vagyok ✓| szóval nem ítélem el a munkásembereket sem" KÉl).

A teljes anyagban a következő értelemzavaró hiányosságokkal találkoztam:

	N	K
állítmány vagy kopula hiánya	22	26
alany hiánya	7	3
állítmány és alany hiánya	1	1
tárgy hiánya	12	11
állítmány és tárgy hiánya	3	4
határozó hiánya /köt. bővítm./	1	4
mellérendelő kötőszó hiánya	1	1
alárendelő kötőszó hiánya	5	1

Mindkét anyagban igen gyakori a határozott névelő elhagyása is, ezeket azonban nem számláltam.

II.2.3. A hibák + értelemzavaró hiányosságok és az összes mondatrész aránya a teljes anyagban:

hibák: K anyagban:

mondatrészek : hibák = 1736 : 63

vagyis minden 27,56 mondatrészből 1 hibás

N anyagban:

mondatrészek : hibák = 1338 : 60

vagyis minden 22,3 mondatrészből 1 hibás

értelemzavaró hiányosságok:

K anyagban:

mondatrészek : hiányosságok = 1736 : 51

vagyis minden 34,04 mondatrészt 1 hiány követ

N anyagban:

mondatrészek : hiányosságok = 1338 : 52

vagyis minden 25,73 mondatrészt 1 hiány követ

A fenti arányok - a töltelék és az ismétlés arányaihoz hasonlóan - egyértelműen a községi anyagban kedvezőbbek: a nagyvárosi anyagban ugyanis 23,58 %-kal több hiba és 32,3 %-kal több értelemzavaró hiányosság található.

A következő táblázatok a hibák + hiányok megoszlását a szülők foglalkozása és a nemek szerint mutatják, az összes mondatrész %-os arányában:

Hibák

szülők fogl.	iskola nemek		község	
	fiú	lány	fiú	lány
F szélső értékek	-	6,31	7,1	3,86
		6,31	4,81	
		1,2-16,27	0-14,28	
É szélső értékek	7,2	4,01	-	2,57
		5,01		2,57
	0-18,03		1,33-3,7	
A szélső értékek	-	6,39	7,14	5,55
		6,39	6,35	
		0,91-9,83	5,55-7,14	
nemenként össz.	7,2	4,92	7,1	3,6
helységenként összes		5,41		4,47

A szülők foglalkozását tekintve is a községi anyag mutatói bizonyulnak kedvezőbbeknek. Ezen belül megfigyelhető, hogy - hasonlóan a töltelék + ismétlés mutatókhoz - az összes kategória közül legkevésbé hibásak a községi értelmiségi családok gyerekeinek szövegei, ezt követi a községi fizikai dolgozó családokból származó tanulók hibaszázaléka. A nagyvárosi értelmiségi családok gyerekeinek adatai csak ezek után következnek. Nagyjából azonosak - és a teljes anyagban a leggyengébbek - a nagyvárosi fizikai dolgozó és mindkét település alkalmazotti rétege gyerekeinek mutatói. S bár a fentiekből nyilvánvaló, mégis érdemes kiemelni: mindkét anyagon belül az értelmiségi családok mutatói a legjobbak.

Ha a nemek szerinti bontást vizsgáljuk, szembeűnő, hogy a lányok szövegeinek mutatói általában kedvezőbbek, ezen belül a két csoport közül itt is a K anyag jobb. S bár a fiúktól felvett korpusz meglehetősen kicsiny, mégis érdekes a két anyag ilyen mutatóinak majdnem azonos eredménye. Az egész anyag vizsgálatából úgy tűnik, mintha ebben az életkorban a lányok valamivel kevesebb grammatikai hibával beszélnének, mint a fiúk.

Értelemzavaró hiányosságok

szülők fogl.	iskola nemek		község	
	fiú	lány	fiú	lány
F	-	3,36	3,19	3,49
szélső értékek		3,36	3,55	
	0-7,5		0-8,82	
É	4,16	5,89	-	3,96
szélső értékek	5,35			3,96
	0-13,63		1,75-6,97	
A	-	1,55	7,14	0
szélső értékek		1,55	3,57	
	1,2-1,83		0-7,14	
nemenként össz.	4,16	4,6	3,85	3,57
helységenként összes	4,51		3,64	

A fenti adatok nem mutatnak olyan világos összefüggéseket, mint a korábban közölt táblázatok. Igaz ugyan, hogy itt feltűnően kedvezőek az alkalmazotti rétegek mutatói, de ez önmagában véve nem ad felhasználható adatot, hiszen ez a réteg iskolázottsági, műveltségbeli téren eléggé heterogén képet mutat. Ezért az eredmények értelmezésében inkább arra érdemes figyelni, hogy az értelemzavaró hiányosságok mutatói a két anyag 3-3 kategóriája közül négyben közelítőleg azonosak; ennél az átlagnál lényegesen rosszabbak a nagyvárosi anyag értelmiségi adatai. Az átlagtól való ezen eltérések lehetnek véletlenek, de mutathatják azt is, hogy a szöveg értelemzavaró hiányosságai nem származás-specifikusak.

Jellemzőbb a kép a nemek szerinti bontásban: itt is - mint a hibák esetében - a községi lányok szövegei bizonyultak legjobbnak. A többi nemenkénti adat tendenciája azonban nem egyezik meg a korábban említettekkel, s ebből esetleg ismét az a következtetés adódhat, hogy a szövegek értelemzavaró hiányosságai nem függnek a nemektől.

* * *

Ez a 47 gyerek még nyilvánvalóan nem statisztikai sokaság, az ő megnyilatkozásaik alapján nem vonhatunk le országra szóló következtetéseket, bár az adatok így is elgondolkoztatóak, s már ezt a vizsgálatot is érdemes volna kiterjeszteni statisztikailag is releváns méretűvé. Ahhoz pedig, hogy valamivel többet tudjunk meg a középiskolás tanulók élőbeszédének sajátosságairól, további vizsgálatok szükségesek. Első lépésként célszerű lenne *más témájú szövegek* hasonló elemzése - ebből kiderülne, mekkora a téma meghatározó szerepe az élőbeszéd alakulásában. A más témák vizsgálata újabb adatokat szolgáltatna *a szülők foglalkozása* szerinti mutatók vizsgálatához is; erre pedig igen nagy szükség van, hiszen a jelen vizsgálati adatokból nem derül ki egyértelműen, mely foglalkozási rétegek gyermekei a leginkább "veszélyeztetettek" az élőbeszéd lazaságai által.

Felnőttek előbeszédének kontrollanyagként való vizsgálata szükséges ahhoz, hogy kideríthető legyen: az itt vázolt jelelmések közül mi mennyire jellemző általában az előszóra, és mi a 14-15 éves tanulók előbeszédére. A kontrollhoz felhasználhatók pl. a regionális köznyelvi anyagok.

Meg kell találni azokat a lehetőségeket, amelyek segítségével a kapott eredmények átültethetők *az iskolai készségfejlesztő munkába* : körvonalazni kell azokat a feladattípusokat és gondolkodási műveleteket, amelyek a tanulóknban segítik kialakítani az igényes beszédtevékenységet.

IRODALOM

- Deme László: A beszéd és a nyelv. Tankönyvkiadó, 1976.
- Deme László: Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata. Akadémiai, 1971.
- Dezséry Judit — Terestyéni Tamás: Élő szöveg — stúdió-szöveg. In.: ÁNyT XI. 51-77.
- Dienes Dóra: A szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggéssbeli kiegészülése. Nytud. Ért. 98. Akadémiai, 1978.
- Szende Tamás: Spontán beszédanyag gyakorisági mutatói. Nytud. Ért. 81. Akadémiai, 1973.
- Szende Tamás: A beszéd folyamat alaptényezői. Akadémiai, 1976.

Bicskei Dezsőné

Einige Eigenheiten im aktiven Sprachgebrauch
14- und 15-jähriger Gymnasiasten

Der Verfasser untersuchte den aktiven Sprachgebrauch von Schülern der ersten Klasse eines Gymnasiums in einer Gemeinde und eines Großstadtgymnasiums mit dem Ziel, festzustellen, welche grammatischen Fehler und sinnstörenden Mängel bei der Formulierung ihrer Gedanken auftraten, und welche Füllwörter und Wiederholungen in ihrem Satzbau vorkommen.

Die Untersuchung des Materials geschah unter Berücksichtigung der sozialen Herkunft der Schüler. Das günstigste Bild zeichnet sich bei der Sprache jener Schüler ab, deren Eltern der dörfischen Intelligenz zuzurechnen sind, während sich bei Arbeiterkindern aus der Stadt das ungünstigste Bild ergibt.

Eine Spezifikation nach Geschlecht zeigt, daß die Burschen fehlerhafter als die Mädchen sprechen, wobei Mädchen aus Gemeinden als am besten eingeschätzt werden konnten.

Der Verfasser befaßt sich abschließend mit der Frage, in welchem Bereich weitere Untersuchungen durchgeführt werden müßten, um verlässliche Kenntnisse über die Charakteristika des aktiven Sprachgebrauchs dieser Altersklasse zu erhalten.